

Веденєєв В.О.

Застосування принципу холізму до сучасного бачення сутності держави

У статті автор, ураховуючи суттєвий конвенціональний фактор, що виявляється під час використання понятійного апарату, і підкреслюючи, що деякі його положення відверто страждають на релятивізм, по-перше, робить спробу відійти від формалізованого підходу тлумачення держави, згідно з яким вона інтерпретується лише як політичний інститут суспільства; по-друге, намагається застосувати принцип холізму, в межах якого вона визначається як особлива організаційна структура, що органічно поєднує в собі ієрархічні й мережеві, ринкові структури суспільного буття.

Ключові слова: держава, соціальний ракурс, політичний ракурс, ієрархічна структура, мережева структура.

рому оно интерпретируется лишь как политический институт общества; во-вторых, пытается применить принцип холизма, в рамках которого оно может определяться как особая организационная структура, которая органично сочетает в себе иерархические и сетевые, рыночные структуры общественного бытия.

Ключевые слова: государство, социальный ракурс, политический ракурс, иерархическая структура, сетевая структура.

Taking into account a substantial convention factor showing up at the use of concept instrument, and underlining that some of its positions frankly suffer relativism, an author gives it a shot, firstly, to step back from the formalized approach of interpretation of the state, in that it is interpreted only as a political institute of society and, secondly, to apply principle of holism, within the framework of that it can be determined as the special organizational structure that organically combines in itself the hierarchical and network, market structures of public life.

Key words: state, social foreshortening, political foreshortening, hierarchical structure, network structure.

УДК 32.1.8

Веденєєв В.О.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії
і соціальних наук
ДВНЗ «Криворізький
національний університет»

В статье автор, учитывая существенный конвенциональный фактор, проявляющийся при использовании понятийного аппарата, и подчеркивая, что некоторые его положения откровенно страдают релятивизмом, во-первых, делает попытку отойти от формализованного подхода толкования государства, согласно кото-

Відповіддю на трансформації суспільства упродовж останнього століття під впливом особливостей соціально-економічного, соціокультурного та власне політичного процесів стало ускладнення суспільного буття, в межах якого доволі суттєво змінився суспільний ландшафт нашої країни, характер стосунків між суспільством і державою, власно кажучи, змінилась і сама держава. Усе це, безумовно, потребує усвідомлення, зміни культури політичної комунікації між громадянином, суспільством і державою, оскільки остання досить суттєво впливає на публічне життя людини особливо в суспільстві, демократичні цінності якого не набули стійкого характеру. Тому за вище описаних умов є доволі природною спроба подати інтегральне з використанням принципу холізму сучасне бачення сутності держави як особливої структури, що серйозно впливає на всі без винятку сфери життєдіяльності громадян України.

Мета статті – подати, застосувавши принцип холізму, сучасне визначення сутності держави як складно організованої структури, що переживає процес системних змін. Завдання статті: 1) визначити якісну різницю соціального й політичного ракурсів держави як суспільної структури; 2) уточнити, якими суперечностями соціального середовища, що існують за будь-якої форми організації державної влади, визначається загальна картина політичного життя; 3) відштовхуючись від власне політичного змісту інституціональної організації держави, охарактеризувати її найбільш суттєві параметри й тенденції розвитку.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали роботи закордонних авторів: Дж. Гевенти [1], Б. Дамхарта [2], Д. Дзола [3], К. Доудинга [4], Т. Журавльової [5], Х. Компстона [6], М. Кренсона [7], Я. Куїмана [8], С. Лукса [9], І. Мірошніченко [10], Дж. Пірре [11], О. Соловйова [12], Х. Хекло [13] та ін., які вивчали різні аспекти взаємодії широкого кола автономних ресурсообмежених і взаємозалежних акторів диференційованих і диверсифікованих підсистем державного, громадського та приватного секторів суспільного буття.

Доволі часто формалізовані методи вивчення об'єктів дослідження, які демонструють свою ефективність у сфері природознавчих наук, демонструють свою когнітивну неспроможність під час вивчення тих або інших інститутів і процесів соціокультурного та соціально-політичного середовища. Держава, на жаль, є таким пізнавальним об'єктом, який у силу наявних наукових традицій потрапив у вищезгаданий когнітивний дисонанс.

Ледве політично освіченому широкому загалу знайом меседж про те, що держава – це головний політичний інститут суспільства; вчені, враховуючи суттєвий конвенціональний фактор у використанні понятійного апарату, підкреслюють, що ця характеристика явища доволі суттєво страждає на релятивізм.

Вірогідніше за все, з огляду на накопичений світовий досвід вивчення цього явища в соціальному ракурсі, ми можемо його визначити як певну

складно інтегровану структуру, до складу якої входять як нормативні форми визначення різних способів взаємодії (пов'язані з процесом упорядкування, ієрархізації середовища, що є інституалізацією), так і зовсім неієрархізовані системи організації соціального простору, тобто певні «сірі зони» або фрактальні порожнечі на тлі вельми організованого політичного організму. Такі порожнечі свідчать про те, що державний політичний організм за певних обставин не в змозі спрямовувати, контролювати поведінку людини, підтримувати соціальний порядок на територіях, що входять до складу держави.

У політичному ракурсі вимальовується дещо інше уявлення про державу: вона постає особливою структурою, яка не є тотожною державі як суспільній структурі. Їй притаманна особлива морфологія та механізми функціонування, які запускаються в дію під впливом боротьби різних груп інтересів за владу. Ураховувати потрібно й те, що за різних обставин постійно змінюється кількість активованих і деактивованих систем, які забезпечують нормальне функціонування цієї особливої структури. Така політична інституалізація має свої логіку, ритм і внутрішню організацію, які свідчать про те, що на цьому соціальному майданчику в держави існують потужні джерела суперечностей і водночас меж із погляду впливу останньої на внутрішні та зовнішні соціальні процеси.

Також варто мати на увазі, що загальна картина політичного життя визначається найбільш загальними суперечностями соціального середовища, які постійно існують за будь-якої форми організації державної влади.

По-перше, це суперечність між тенденціями до персоналізації та інституалізації влади. Загальносвітовий досвід політичного розвитку свідчить про те, що у владних структурах динаміка подібного типу супроводжує практично всі процеси розвитку національної державності. На цьому етапі розвитку української державності, спостерігаючи за сучасною логікою еволюції нашого соціуму, ми можемо констатувати, що вплив іміджу лідерів, їхньої політичної риторики або загальних форм позиціонування суттєво перебиває вплив інститутів на різні соціальні процеси й, врешті-решт, стає тим механізмом, який дає людям змогу ідентифікувати себе в політичному середовищі, а головне визначати напрям суспільного розвитку.

По-друге, суперечності між трансценденталізацією та детрансценденталізацією. Трансценденталізація – це спроба використати ідеологію як інструмент інтеграції. Якщо подивитися на українську історію, то ми майже від пізнього середньовіччя – доби Гетьманщини (кін. XV ст. – 1654 р.) перебуваємо в пошуку дієвої української національної ідеї, інтеграційної ідеології [14]. Безумовно, відновлення незалежності України в 1991 р.

сприяло формальному утворенню української нації. Але, як писали свого часу у «Дзеркалі тижня» А. Ротовський і Ю. Штепа, тягар «постколоніальної» ментальності, відсутність гордості за власну мову та культуру [15] свідчать про те, що суспільство й далі потребує єднання, неформалізованого ставлення влади до процесу інтеграції. Але влада продовжує демонструвати формальне ставлення до проблеми та власну неефективність. У громадському дискурсі порушуються питання декомунізації, дерусифікації, частина з яких уже набула статусу офіційної позиції щодо національної внутрішньої політики, а інша, вірогідніше за все, трансформується в державні закони найближчим часом. Проте думка пересічних громадян свідчить про те, що в умовах війни на Сході й обмеженості фінансових ресурсів така полеміка є не на часі, тому що вона розпорошує ресурси та ідеологічно розколює суспільство [16]. Безумовно, процес об'єднання українського багатонаціонального, поліконфесійного, мультикультурного суспільства в єдиний із духовного погляду організм багато в чому ускладнюється й діями з боку представників конфліктуючих груп інтересів у владних структурах різних рівнів і регіонів країни, які керуються різними доктринами [17, с. 167].

На жаль, для багатьох чиновників типовим є спрощення ситуації і зведення її до утопічного розуміння того, що за допомогою офіційного узаконення державної ідеології можливо вирішити завдання, пов'язане з інтеграцією українського суспільства. У цьому сенсі завдання можновладців полягає в тому, щоб зрозуміти, що така формалізація ідейних, доктринальних принципів на рівні держави не може сприяти вирішенню проблеми інтеграції соціуму. Офіційна ідеологія як ефективний інструмент інтеграції соціуму – це реалії радянського періоду, а на сучасному етапі української історії лише рудимент минулого, що веде нас у нікуди. Мова може йти лише про те, що держава як загальногромадянська структура повинна орієнтуватися не на групові пріоритети, до чого, власне кажучи, і підштовхує нас ідеологія, а на ті принципи, які сприяють налагодженню комунікації влади з кожним громадянином. До цих принципів ми можемо зарахувати відкрите правосуддя, гарантії прав людини, відсутність корупованості влади. У цьому випадку держава буде соціальним організмом, здатним обмежити багато внутрішніх конфліктів, які можуть призводити до політичних або адміністративних непорозумінь.

По-третє, це суперечності між одночасними наявними тенденціями соціального середовища як до інтеграції, так і до парцеляції, тобто прагнення як до об'єднання, так і до локалізації різних форм взаємодії. У свою чергу, локальним формам взаємодії, які постійно конкурують із загальнодержавними центрами впливу, притаманні свої стійкі вну-

трішні джерела влади. Такий стан речей дає змогу говорити, звертаючи увагу на перманентну внутрішню дезінтегрованість будь-якої держави, про те, що вона як система постійно перебуває в стані «внутрішнього напіврозпаду». І коли в суспільстві не достатньо економічних, соціокультурних або інших ресурсів інтеграції, то така система досить швидко може змінитися з погляду соціально-політичної організації влади, територіальних параметрів суспільства або інших характеристик.

Стосовно власне політичного змісту інституціональної організації держави варто звернути увагу на низку її параметрів, які характеризують політичне тіло держави. Передусім це особлива морфологія держави, її організаційні структури, які поєднують у собі не лише ієрархічні, а й мережеві, ринкові структури.

Упадає в очі те, що розпочата в 1997 р. адміністративна реформа України протягом майже двадцяти років не дає очікуваних результатів. Можливо, відповіддю на питання, чому все складається саме так, буде усвідомлення того, що під адміністративною реформою в державі чиновники та політики мають на увазі зміни суто ієрархічної структури останньої. Водночас основними чинниками впливу в цій політико-управлінській структурі є мережеві утворення – альянси між представниками різних олігархічних фінансово-промислових груп, які, власне кажучи, як мінімум лобіюють різні рішення та як максимум загалом визначають вектор розвитку країни. Досить часто ми бачимо як одні й ті самі представники тієї або іншої олігархічної правлячої фінансово-промислової групи з'являються в ході ротації на різних посадах в абсолютно різних відомствах (прикладом є доволі одіозні за наших теперішніх обставин фігури З. Шкіряка, Р. Насірова).

Причому цей перехід доволі часто пов'язаний не з очевидними успіхами в роботі на попередній посаді, а найчастіше з провалом. Але належність до правлячої фінансово-промислової групи не дає їм змоги випасти з обоими діючих держслужбовців. Виникає питання: які перспективи європейського шляху розвитку в Україні, якщо всі ідеї, пов'язані з модернізацією, структурною перебудовою економіки, соціальної та культурної сфери, реалізовуватимуть представники олігархічних фінансово-промислових груп? Тому вищезгадані мережі організаційної структури держави, що складаються з угруповань зацікавлених людей, які володіють реальними ресурсами та є основою будь-яких політичних рішень, стратегій, об'єктивно показують нам, що така ситуація є «проблемною зоною» реформи сучасної української держави. Щодо реалізації адміністративних регламентів різними гілками сучасної української влади, то ситуація свідчить про те, що нинішня влада не керується у своїй діяльності чинними законодав-

чими актами. І в цьому сенсі показовою є ситуація у Верховній Раді, де для отримання «потрібних» результатів у розріз із регламентом пленарних засідань переголосовування відбуваються по декілька разів підряд. Отже, нинішні реалії засвідчують, що прогресивні адміністративні регламенти абсолютно не є запорукою вибудовування державою європейської стратегії, пов'язаної з раніше декларованими владою демократичними ідеалами. І перспективи розвитку з'являться в країні саме тоді, коли в державі знайдеться розуміння того, на що потрібно перенести акценти в цій реформаторській діяльності, тобто як саме треба поєднувати цю інституціональну структуру із цим мережевим ландшафтом, що безпосередньо пов'язаний із перерозподілом сил між правлячими елітарними структурами. Інакше всі ці ідеї про реформаторство так і залишаться лише проектами, благими намірами, якими, на жаль, уже два з половиною роки залишається передвиборна програма нинішнього президента України П. Порошенка «Жити по-новому» [18]. Загалом же необхідно усвідомити, що ієрархія не може створити для сучасної української держави ту організаційну перспективу й те підґрунтя, які допоможуть їй досягти успіхів у своєму розвитку.

Вищезгадане накладається на ще одну політичну характеристику держави як інституту, яку ми називаємо територіально-функціональною дифузиею. Ідеться про те, що внутрішня будова будь-яких державних інститутів пов'язана з абсолютно особливим форматом взаємовідносин. Ми бачимо, що й у нас, в Україні, і в будь-якій державі світу існує така система внутрішньо державних взаємовідносин, якій притаманна певна міра міжвідомчої конфліктності. Різні відомства намагаються перехопити одне в одного додаткові бюджетні кошти, додаткові прерогативи, залучити перспективні проекти й позбавитися неперспективних. До того ж керівники різних рівнів влади всередині цих відомств намагаються посилити свій вплив на підвладну собі структуру. У результаті виникає так зване «вороже партнерство», яке показує, що в кожного структурного утворення держави існує своя самостійна внутрішня стратегія, яка може доволі слабо, а то й узагалі не вписатися в загальнодержавну стратегію. Цей внутрішній розкол не дає суспільству консолідувати ті структури управління, які повинні працювати на перспективу розвитку країни та підвищення добробуту громадян.

Тут можна наводити чимало прикладів, але проблема полягає в тому, що змусити чиновника відмовитися від такого типу діяльності практично неможливо, тому що будь-яка ієрархічна структура спирається сама на себе, тобто виходить з власних інтересів. Ми говоримо про те, що в державі існує вертикаль влади, а насправді цих вертикалей влади, систем підзвітності дуже багато. І всі вони

досить самостійні й досить ізольовані одна від одної. В основі завжди лежать ці мережеві елітарні угруповання. І коли в засобах масової інформації зустрічаєш інформацію, що з'явилася в публічній сфері, про якісь міжвідомчі суперечності, то розумієш, що корені цієї внутрішньодержавної динаміки пов'язане не адмініструванням.

Звертає на себе увагу ще одна політична характеристика держави – наявність різних форм організації політичної взаємодії. У будь-якій країні діють різні латентні структури, які можуть бути й тінювими, і напівтінювими. Таку взаємодію відрізняють різні форми зрощення з кримінальною економікою. У цьому просторі діють абсолютно неформальні структури, які через різного роду механізми мають реальний вплив на загальнодержавні й місцеві центри влади. По суті, йдеться про те, що вони і є одним із найважливіших чинників, який визначає політичний вигляд держави. Тому в цьому стосунку різного роду ділові й політичні зв'язки та комунікації мають транскордонний характер. Й існують мережі, які дають змогу місцевим чиновникам та окремим керівникам дивитися на національні програми, проекти або реформи абсолютно іншими очима, з урахуванням абсолютно інших інтересів. Тому із цього погляду латентна структура в організації політичної влади є ключовою для розуміння того, що відбувається і що може статися із цією державою.

Завдяки великій кількості прикладів життя дає можливість ще багато говорити про такі риси політичного тіла держави, але насамкінець можна сказати тільки одне: ця логіка політичної динаміки держави як інституціональної структури є особливою, вона безпосередньо не пов'язана з багатьма процесами, які характеризують соціально-економічну динаміку, морально-етичний прогрес або регрес суспільства й тому подібні явища. Тому політика може дуже легко перепрофілювати діяльність держави та суспільства на найрізноманітніші орієнтири. Це пов'язано з тим, що мережі можуть легко долати адміністративні бар'єри і створювати партикулярні, вузькогрупові цілі для розвитку будь-яких державних структур.

На завершення цього огляду специфікації політичного тіла держави хочеться додати ще декілька слів про майбутнє держави. Життя показує, що найскладніше оцінити системні перетворення, сучасником яких ти є, тому, що сьогодні такого роду джерела майбутніх змін непомітні, але саме вони мають принциповий характер і здатність значною мірою зумовлювати розвиток держави в майбутньому. У цьому плані на тлі цієї гострої полеміки, яка ведеться про перспективи розвитку цієї структури, можна ризикнути й висловити припущення про те, що нині існують дві потужні тенденції, які в найкоротший історичний час (можливо, в межах чверті століття) досить серйозно змінять саму структуру організації держави.

Загальновідомим є той факт, що внаслідок глобалізації утворюються нові зв'язки, виникають великі політичні об'єднання, за яких низка функцій держави переходить на міжнародний рівень під контроль наддержавних структур. Вірогідніше за все в майбутньому розвиток західноєвропейського, тихоокеанського регіонів і Російської Федерації створить для України ще більш потужні центри політичного, соціокультурного та іншого тяжіння, які будуть здатні, врешті-решт, суттєво впливати на політику нашої держави й викликати певні адміністративно-територіальні наслідки.

Усередині самого державного організму існує й інша тенденція, яка сприятиме так званій корпоративізації регіональних структур управління. Для нас знайомим є той факт, що в багатьох містах країни склалася така ситуація, коли великі національні і транснаціональні корпорації, по суті, є структурами, які зумовлюють політичний і соціально-економічний розвиток регіону. З часом подібного роду організації, звичайно, набудуть державно-адміністративного характеру, у якому форми тінювого впливу бізнесменів на виборні органи влади або на представників держадміністрації трансформуються в доволі органічні структури, що будуть управляти окремими регіонами. Імовірно, що саме тоді і станеться чітка градація на власне політичні та господарсько-розподільчі процеси, для керівництва якими вже буде неважливе громадянство. Подібні інновації розпочалися в Україні з 2014 р. У законодавстві з'явилися поправки, і керівники-експати стали звичними для топ-менеджменту української держслужби, пов'язаної з господарсько-економічною діяльністю. Власне владно-політичні структури можуть і далі формуватися виборним/псевдовиборним шляхом, а у сфері господарсько-економічного топ-менеджменту швидше за все переважатиме конкурсний відбір, який в ідеалі здатний забезпечити ефективність управління.

На останок можна підкреслити, що системний процес зміни вигляду держави стає все більш і більш очевидним. Серйозно впливають на зміну структури організації держави дві потужні тенденції, пов'язані із загальносвітовим процесом глобалізації (утворенням наддержавних об'єднань, до яких переходить низка функцій держави) та процесом корпоративізації регіональних структур управління (коли тінювий вплив бізнесу на виборні органи влади трансформується в доволі органічні структури державно-адміністративного характеру). Власне політичний зміст інституціональної організації держави характеризують такі параметри: організаційна структура держави поєднує ієрархічні й мережеві, ринкові структури; внутрішньодержавним взаємовідносинам притаманна певна міжвідомча конфліктність, що не дає суспільству консолідувати структури управ-

ління для вирішення проблем, пов'язаних із розвитком країни; політичний вигляд держави визначають латентні (тіньові/напівтіньові) структури, які існують в організації політичної взаємодії й мають змогу через різні механізми впливати на центри державної влади. Усе перераховане свідчить про те, що держава є досить складно організованим утворенням, сутність якого не здатні розкрити традиційні формалізовані підходи. Застосування принципу холізму в інтерпретації сучасної держави залишає сподівання на те, що можна наблизитися до інтегрального бачення сутності цієї особливої організаційної структури, врахувати всі особливості структури, всі аспекти її функціонування, потенціал, на цій підставі свідомо прогнозувати ймовірний напрям розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gaventa J. Power and Powerlessness: Quiescence and Rebellion in an Appalachian Valley / J. Gaventa. – Urbana, Chicago, London: university of illinois press, 1980. – 249 p.
2. Damgaard B. Do Policy Networks Lead to Network Governing? / B. Damgaard // *Publik Administration*. – 2006. – Vol. 84. – № 3. – P. 673–691.
3. Дзола Д. Демократия и сложность: реалистический подход / Д. Дзола ; пер. с англ. А.А. Калинина. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшая школа экономики, 2010. – 320 с.
4. Dowding K. Model or Metaphor? A Critical Review of the Policy Network Approach. / K. Dowding // *Political Studies*. – 1995. – Vol. 43. – P. 136–158.
5. Журавлева Т.А. Латентные сети в публичной политике / Т.А. Журавлева // *Власть*. – 2016. – № 6. – С. 22–28.
6. Compston H. Policy Networks and Policy Change. Putting Policy Network Theory to the Test / H. Compston. – New York : Palgrave Macmillan, 2009. – 272 p.
7. Crenson M.A. The Un-politics of Air Pollution: A Study of Non-decisionmaking in the Cities / M.A. Crenson. – Baltimore and London : The Johns Hopkins Press, 1971. – 227 p.
8. Kooiman J. *Governing as Governance* / J. Kooiman. – London : Sage Publications, 2003. – 256 p.
9. Lukes S. *Power: A Radical View* / S. Lukes. – [2nd ed.]. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. – 200 p.
10. Мирошниченко И.В. Сетевой подход в политических исследованиях: содержание и направления развития / И.В. Мирошниченко // *Человек. Сообщество. Управление*. – 2013. – № 3. – С. 68–86.
11. Pierre J. *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy* / J. Pierre. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 272 p.
12. Соловьев А.И. Латентные структуры управления государством или игра теней на лице власти / А.И. Соловьев // *Полис*. – 2011. – № 5. – С. 70–98.
13. Heclo H. Issue Networks and the Executive Establishment / H. Heclo // *The New American Political System* / ed. by A. King. – Washington : American Enterprise Institute. – 1978. – P. 87–124.
14. Мосейчук В.В. Українська національна ідея / В.В. Мосейчук. – Тернопіль ; Львів : Вид-во Мосейчука В.В., 2007. – 80 с.
15. Ротовський А. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу. Навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні? / А. Ротовський, Ю. Штепа // *Дзеркало тижня*. – 2006. – № 34.
16. Луцишин Г. Аналіз політичних рішень у справі національної консолідації українського суспільства / Г.І. Луцишин // *Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць*. – К., 2012. – Вип. 64 (№ 9). – С. 529–534.
17. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання : [аналітична доповідь] / ред. кол. В.О. Котигоренко, М.І. Панчук, О.О. Рафальський (голова). – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 268 с.
18. Топ-10 обещаний Порошенко: разница между словами и делами. Инфографика: за данными Апостроф. – 22 мая 2015 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://apostrophe.ua/ua/article/politics/2015-05-22/top-10-obeschaniy-poroshenko-ravnitsa-mejdu-slovami-i-delami-infografika/1754>.